

LADDER(S) ZAT

Historisch toneelspel in twee bedrijven

door

MARIJKE KARTEN

TONEELUITGEVERIJ VINK B.V.
Tel: 072 - 5 11 24 07
E-mail: info@toneeluitgeverijvink.nl
Website: www.toneeluitgeverijvink.nl

VOORWAARDEN

Alle amateurverenigingen die het stuk: **LADDER(S) ZAT** gaan opvoeren, dienen in alle programmaboekjes, posters, advertenties en eventuele andere publicaties de volledige naam van de oorspronkelijke auteur: **MARIJKE KARTEN** te vermelden.

De naam van de auteur moet verschijnen op een aparte regel, waar geen andere naam wordt genoemd.

Direct daarop volgend de titel van het stuk.

De naam van de auteur mag niet minder groot zijn dan 50% van de lettergrootte van de titel.

U dient tevens te vermelden dat u deze opvoering mag geven met speciale toestemming van het I.B.V.A. Holland bv te Alkmaar.

Copyright: © 2018 Anco Entertainment bv - Toneeluitgeverij Vink bv

Internet: www.toneeluitgeverijvink.nl

E-mail: info@toneeluitgeverijvink.nl

Niets uit deze uitgave mag verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, verfilming, video opname, internet vertoning (YouTube e.d.) of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van I.B.V.A. HOLLAND bv te Alkmaar, welk bureau in deze namens de Uitgever optreedt.

Het is niet toegestaan de tekst te wijzigen en/of te bewerken zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van I.B.V.A. HOLLAND bv te Alkmaar, welk bureau in deze namens de Uitgever optreedt.

Vergunning tot opvoering van dit toneelwerk moet worden aangevraagd bij het Auteursrechtenbureau **I.B.V.A. HOLLAND bv**

Postbus 363

1800 AJ Alkmaar

Telefoon 072 - 5112135

Website: www.ibva.nl

Email: info@ibva.nl

ING bank: 81356 – IBAN: NL08INGB0000081356 BIC: INGBNL2A

Geen enkele andere instantie dan het IBVA heeft de bevoegdheid genoemde rechten van u te claimen, of te innen.

Auteursrechten betekenen het honorarium (loon!) voor de auteur van wiens werk door u gebruik wordt gemaakt!

Auteursrechten moeten betaald worden voor elke voorstelling, dus ook voor try-outs, voorstellingen in/voor zorginstellingen, scholen e.d.

Vergunning tot opvoering:

1. Aankoop van minimaal **7** tekstboekjes bij de uitgever.
2. U vult het aanvraagformulier in op www.ibva.nl of u zendt de aanvraagkaart (tevens bewijs van aankoop), met uw gegevens, naar I.B.V.A. Holland. Uw aanvraag dient tenminste **drie weken voor de eerste opvoering** in bezit te zijn van I.B.V.A. Holland.
3. U krijgt daarop de nota toegestuurd. Na betaling wordt u de vereiste vergunning toegestuurd.

Vergunning tot HER-opvoering(en):

1. U vult het aanvraagformulier in op www.ibva.nl of u zendt de aanvraagkaart met uw gegevens naar I.B.V.A. Holland. Uw aanvraag dient tenminste **drie weken voor de eerste opvoering** in bezit te zijn van I.B.V.A. Holland.
2. U krijgt daarop de nota toegestuurd. Na betaling wordt u de vereiste vergunning toegestuurd.

Opvoeringen zonder vergunning zijn niet toegestaan en strafbaar op grond van de Auteurswet 1912. Zij worden gerechtelijk vervolgd, terwijl de geldende rechten met 100% worden verhoogd. Het tarief wordt met 20% verhoogd voor opvoeringen waarvoor geen toestemming werd aangevraagd binnen drie weken voorafgaand aan de voorstelling.

Het is verboden gebruik te maken van gekregen, geleende, gehuurde of van anderen dan de uitgever gekochte tekstboekjes.

**Rechten BELGIË: Toneelfonds JANSSENS, afd. Auteursrechten,
Te Boelaerlei 107 - 2140 Bght ANTWERPEN Telefoon (03)3.66.44.00.
Geen enkele andere instantie heeft de bevoegdheid genoemde rechten van u te claimen, of te innen.**

Ten geleide Ladder(s)zat:

Op de oudst bekende tekening van het dorp Jisp, gemaakt door Abraham Rutgers ca. 1650, staat een houten pand afgebeeld met een zak zand aan de hijsbalk. Voordat dit symbool aan de gevel van een huis aan de Dorpsstraat echter zou aangeven waar de Konst van het Leedsetten werd uitgeoefend, zal de in de nationale kleuren: oranje, blanje, bleu geschilderde barbierstok dat hebben gedaan. Zowel vader Taemszoon als zijn zoon Willem, over deze twee personen gaat het in het toneelstuk Ladder(s)zat, oefenden rond 1600 in een dergelijk houten pand hun Konst uit: ze waren barbier en aderlater of te wel chirurgijn.

Alvorens zich echter in dat beroep te hebben kunnen vestigen, hadden beiden het geld daarvoor met de 'kleine Konst' als scheepsheermeester, varende op een buys, waarschijnlijk een koopvaarder, verdiend. Hoewel zowel Jisp als Wormer in die tijd een eigen haringvloot bezat, voer een scheepchirurgijn niet met een dergelijke vloot mee. Door de open verbinding via de grote meren in de buurt, de Wormer, de Purmer en de Beemster naar de Zuiderzee, konden niet alleen vissers dichtbij en verder weg hun visgronden bereiken; de zeeweg naar de havens in de Oostzee en Engeland was voor koopvaarders zo ook gemakkelijk te vinden.

Willem Taemsz leerde het barbiersvak van zijn vader en het ledezetten waarschijnlijk eveneens. Als scheepschirurgijn moest hij aan boord het barbier zijn – het scheren - en het aderlaten hebben gepraktiseerd, maar waarschijnlijk ook het ledezetten. Storm op zee, klimmen in de mast, leverden en leveren kneuzingen en botbreuken op. Zowel vader als zoon Taemsz hebben de door deze ongelukken gekwetste bemanningsleden hoogstwaarschijnlijk de helpende hand kunnen bieden en zo hun vaardigheden aan boord verder kunnen ontwikkelen. Later, éénmaal aan de wal, hebben ze de door hun daar opgedane kennis en kunde vermaardheid kunnen verwerven.

Aldus verhaalt de historicus Hendrick Soeteboom n.l. over hen in zijn Saanlants Arcadia – 1658. Ook J. Honigh Js. doet dat in zijn Geschiedenis der Zaanlanden, verschenen in 1849 in zijn gedeelte over De Ledenzetters van Jisp. Claes Bruin vertelt eveneens over hen in zijn Noord-Hollandse Arkadie uit de 18de eeuw.

Vader en zoon Taems = Thomas stierven echter beide in de begin

jaren van 1600. Veel van wat de geschiedschrijver Soeteboom dus heeft opgeschreven zal toen al van 'overlevering' zijn geweest. Markante personen en hun daden verdwijnen echter gelukkig niet zo snel uit het geheugen van dorpsgenoten en evenmin uit dat van mensen van elders, die met hen in aanraking zijn gekomen. En zoals dat bij de Ledezetters waarschijnlijk het geval was: van hun kwaal genezen. Een geschiedschrijver kan zulke verhalen daardoor alsnog noteren, zodat ze voor het nageslacht bewaard kunnen blijven.

In de Jisperkerk getuigen twee grafstenen met de naam Taemsz erop van hun daadwerkelijke bestaan. Helaas staat er van beiden alleen hun overlijdens datum op: Taemszoon, de leedsetter stierf in 1609, Willem Taemsz in 1613.

Wanneer ze zijn geboren of hoe oud ze zijn geworden, staat jammer genoeg nergens vermeld. Dát hun naam op een grafzerk staat gebeiteld, vertelt wel iets over hun welstand. Mede daardoor hebben ze iets blijvends kunnen nalaten.

Alleen rijken konden zich n.l. een steen met hun naam erop veroorloven en ín de kerk worden begraven: zo'n graf moest je kopen. Arme mensen werden buiten op het kerkhof begraven, mét of zonder steen.

De zerk van Taemszoon is echter slechts half zo groot is als die met de naam erop van Willem Taemsz. Op die steen staan n.l. ook de namen vermeld van de na hem komende generaties ledezetters. Het is dus aannemelijk dat hij deze steen niet zelf heeft besteld en gekocht.

De latere generaties – de familie Ploegh - zullen zijn naam dus waarschijnlijk hebben toegevoegd aan de lijst op de grafzerk die hun familiegraf heeft bedekt.

Dat wij die twee grafstenen heden ten dagen nog kunnen bekijken, is bijzonder, gezien de geschiedenis van de Jisperkerk. De eerste kerk, gewijd aan de Heilige Petrus, schutspatroom van de vissers, werd gebouwd in 1438. Deze kerk verbrandde in 1542 en werd daarna herbouwd. In de 16de eeuw werd het interieur herhaaldelijk verfraaid met o.a. gebrandschilderde ramen, kostbare altaren en beelden. Het was deze kerk die de Beeldenstorm van 1566 slechts gedeeltelijk doorstond. De Doopsgezinde gebroeders Batenburg die in deze contreien met hun geestverwanten huis hielden in de katholieke kerken, hebben het fraaie interieur grotendeels kort en klein geslagen. (Zij zouden voor deze en andere wanddaden in

Brussel, net als Egmont en Hoorne, op last van Alva, worden onthoofd.)

Dat dat prachtige interieur werd vernield, zal waarschijnlijk vader Taems zeer aan het hart zijn gegaan. (Ik zinspeel daarop in mijn toneelstuk.)

Tijdens het leven van Taemsz, voor de Reformatie, ging iedereen naar de Katholieke kerk.

Hij zal voor zijn werk de hulp hebben ingeroepen, gebeden hebben, tot de Heilige Cosmas en Damianus, de beschermheiligen van de geneesheren.

Om zijn werk blijvend te hebben mogen uitvoeren, zal hij zich tot het Calvinisme hebben moeten bekeren, evenals zijn zoon Willem. Wie dat niet wilde, mocht zijn beroep niet of niet meer uitoefenen.

Na de Reformatie kocht, in de door de Calvinisten overgenomen en nu dus Protestantse kerk, vader Taemsz een graf. Hoewel alle katholieke pracht en praal uit de kerk was verbannen, gingen de restauratie en de verfraaiing door evenals dus het begraven in de kerk. In 1668 liet de beroemdste ledenzetter van Jisp, Mr. Cornelis Jacobsz. Ploegh nog een gebrandschilderd raam aanbrengen, met zijn beeltenis erop, - en enkele van de verrichtingen van zijn Konst - uit dankbaarheid voor God's hulp bij zijn werk.

Gods woord geneest de ziel,
De mensch de kreup'le leen,
Van beiden komt de eer,
Des hemels God alleen.
Mr. Cornelis Jacobs Ploegh
Ledezetter
en Clariena Wilmsz
zijne huisvrouw
1668

Helaas is daar allemaal niets meer van te zien, want deze kerk was in 1820 bouwvallig geworden en werd gesloopt. In 1822 werd de huidige, kleinere kerk gebouwd. De grafzerken met familiewapens, huismerken en namen van de ooit in de kerk begraven gegoede ingezetenen van Jisp, sierden daarna niet meer de oorspronkelijke graven, maar dienden uitsluitend als zerkenvloer. Tijdens de laatste restauratie van het kerkgebouw, gestart in 2010, om het geschikt te maken voor culturele evenementen, is ook deze vloer,

die na bijna twee eeuwen flink was verzaakt, gerestaureerd. De mooiste bewaard gebleven grafzerken kregen daarna een goed in het zicht liggende plek; zo ook die van de familie Taems-Ploegh. Diverse instanties hebben een zerk geadopteerd, waaronder de Nederlandse Vereniging van Manuele Therapie: de NVMT, die de zerken van de Ledezetters onder hun hoede hebben genomen.

Dit genereuze gebaar heeft deze vereniging gedaan omdat de Manueeltherapeuten, de ledezetters zien als de voorlopers van het werk dat zij vandaag de dag verrichten. Over de werkwijze van vier eeuwen geleden, weten zij, net als de reeds bovengenoemde geschiedschrijvers niet of nauwelijks iets. De Konst van het ledezetten was geheim, zoals dat in wel meer beroepen het geval was. Kennis en vaardigheden werden dan alleen van vader op zoon doorgegeven. Opgeschreven werd er niets, bang als men was voor mogelijke diefstal van deze papieren documenten en dus het uitlekken van hun werkwijzen, handelingen of methoden. Als er geen mánnelijke nakomelingen meer in een familie waren of de laatste generatie wilde of kon het familievak niet uitoefenen, werd het geheim soms voor veel geld verkocht aan een geïnteresseerde of mee genomen in het graf.

Dat laatste is helaas het geval geweest met de kennis en kunde van de ledezettersfamilie Ploegh. Vader en zoon Taems hebben hun Konst gelukkig nog op tijd kunnen over dragen aan Cornelis Jacobsz Ploegh. Hij trouwde met de dochter van Willem Taemsz, Mary. Of hij het geheim heeft gekocht of het vak als volwassen man alsnog heeft geleerd van zijn schoonvader - en zijn vrouw - is niet te achterhalen. Hij was in elk geval geen chirurgijn van professie. De zoon van Marij en Cornelis Jacobsz Ploegh: Jacob Cornelisz, is na zijn grootvader Willem Taemsz echter de eerste Ploegh, die als Leedsetter wordt genoemd op de grote grafzerk. Hij is daarmee dus de derde Leedsetter in deze familierij geworden. Z'n grootvader Willem Taemsz was, toen deze Jacob nog een kind was, reeds overleden. Misschien heeft zijn moeder het familie geheim, dat ze ongetwijfeld zal hebben gekend, aan hem hebben kunnen doorgeven. Een vrouw mocht in die tijd het vak van ledezetter niet zelf uitoefenen.

Haar kleinzoon Cornelis Jacobszoon Ploegh, Meester Krelis, is echter de beroemdste, 4de ledezetter uit het geslacht geworden.

Over het geheim van het leden zetten is, doordat er niets op papier

is gezet, dus heel weinig bekend kunnen worden.

Door twee 'kreupele rijmen' van dankbare patiënten – van Mr. Krelis - wordt echter toch een tipje van de sluier opgelicht.

En... door Jacob Cats, de dichter en raadpensionaris uit de 17de eeuw. Uit zijn boeken werd, net als uit de Bijbel, in menig huishouden dagelijks voorgelezen. Hij heeft in een lang gedicht iets over de werkwijze van die eerste ledezetter verteld. In zijn boek Trouwing staat n.l. zijn verhalende vers: Een gebreck genesen om een houwelick te vorderen. Hij beschrijft daarin hoe een kreupele jongeman, Jefron, zijn heil gaat zoeken in Jisp om dat zijn geliefde, Rachel, niet met een 'manke hinkepoot' wil trouwen. Ten einde raad onderneemt hij de reis naar Jisp. De Meester, Willem Taemsz, onderzoekt de enkel van de patiënt zorgvuldig. Jefron is als kind van een wagen gevallen en heeft toen zijn enkel gebroken. Die is, omdat hij niet vakkundig is gezet, verkeerd aan elkaar gegroeid. Willem Taemsz meent het euvel wel te kunnen verhelpen en biedt Jefron voor dat hij hem gaat behandelen een halve liter brandewijn te drinken aan. Hiermee wordt de te verwachten en te verduren pijn wat verzacht. Van andere pijnstilling had men toen óf nog niet gehoord óf vader en zoon Taemsz wilden daar geen gebruik van maken. Ook de ledezetter uit de familie Ploegh, hielden het hun hele werkzame leven bij brandewijn als pijnstillers. In het gedicht van Cats wordt uitvoerig vermeld dat Jefron de brandewijn weigert! Hij wil alles bij volle bewustzijn ondergaan. Het vastbinden van een patiënt, om het zich verzetten tegen de helse pijn enigszins tegen te gaan, weigert hij eveneens. Dat vastbinden zal ook zijn gedaan om het werk van de ledezetter iets gemakkelijker te maken. Jefron weet dat liefde blind maakt en denkt dat die hem ook immuun kan maken voor de komende pijn. Veel meer dan dat zijn gekwetste been daarna in warme, groene kruiden wordt gestoofd en door Willem Taemsz met 'rauwe duimen', dus met harde hand, wordt gebroken, kan Cats over de behandeling echter ook niet vertellen. Wel dat Jefron diverse malen bezwijkt, dus flauw valt, tijdens het proces. Zijn enkel wordt na het breken opnieuw gezet en in windsels gepakt en na zeven weken komt hij normaal lopend bij zijn geliefde aan. Eind goed, al goed: er wordt getrouwd.

Jacob Cats beschrijft dus uiterst summier hoe Willem Taemsz te werk is gegaan. Maar dat deze geheime Konst succes had, is een feit. Niet alleen Jefron, of op wiens afschuwelijk pijnlijke ervaring Cats zijn verhaal ook heeft kunnen baseren, kreeg door deze behandeling zijn mobiliteit weer terug. Van heinde en verre

kwamen hulpzoekenden naar Jisp. Het gezegde: 'Wereld beroemd in Jisp', sloeg toen beslist niet op Taemsz; zijn roem ging tijdens zijn leven al tot ver over de landsgrenzen. Hendrick Soeteboom vertelt daar een anekdote over in het gedeelte van zijn boek over de ledezetters.

Een beroemde beeldhouwer in hout en steen, tevens boetseerder: Claes Lourensz. Euverlander verbleef enige tijd in Rome. Deze kunstenaar probeerde zich in Italië verder in zijn vak te bekwamen. Toen zijn biechtvader vernam dat Euverlander uit Holland kwam en wel uit Jisp, zei hij, tot grote verbazing van de beeldhouwer: Dan zult ge de IJzeren duim wel kennen! Willem Taemsz stond dus door zijn werk als: IJzeren duim, een hardhandig iemand, bekend. Maar dus ook bekwaam, gezien zijn roem die zelfs tot in Italië was doorgedrongen. Dat hij ook zeer bekwaam wàs, moge ook duidelijk worden uit de Resolutie van Holland van 15 februari 1609. Hierin werd het hem vergund om soldaten, die in aktieve dienst waren, voor genezing van hun opgelopen kwetsuren te behandelen. Hij ontving daar voor 5 stuivers voor elke behandelde soldaat.

In aktieve dienst! Er werd begin 1600 in de Nederlanden nog volop strijd geleverd met Spanje. Voordat de Vrede van Munster in 1648 een einde zou maken aan de Tachtigjarige oorlog zou het nog bijna vijftig jaar duren. Het krijgsumroer in de omgeving van Jisp was echter begin 1600 al lang verstomd. De Victorie begon in 1573 in Alkmaar en de slag om de Kalverschans was op Pinksteren 1574 al gewonnen. Daarna bleven de verslagen Spaanse troepen uit deze waterige contreien vandaan. Gewonde soldaten van de troepen, die onder aanvoering van Willem van Oranje en later onder Prins Maurits en Frederik Hendrik stonden, zullen echter nog jarenlang naar Jisp zijn blijven komen. Er werd elders nog volop slag geleverd. Helaas heeft Willem Taemsz van dat aan hem zo eervolle, vergunde recht maar enkele jaren gebruik kunnen maken: zijn sterfdatum is 11 februari 1613.

Ook het Noorse leger stuurde zijn gewonden naar Jisp, wat zeker ook getuigt van vertrouwen in zijn behandeling.

Dat er veel patiënten door vader en zoon Taemsz werden behandeld, is zeker. Het waren dus echter niet alleen soldaten die hun heil zochten in Jisp. Ook de 'gewone' mensen, zoals Jefron, kwamen er om hulp. Waar verbleven die, vòor, tijdens en na hun behandeling? Gekwetste mensen hebben verzorging en rust nodig.

Reizen was in die tijd een moeilijke, gevaarlijke en langdurige onderneming; de mensen waren vaak dagenlang onderweg. En... reizen kostte geld. Jefron was een vermogende jongeman, maar er waren ook mensen die niet veel hadden te besteden. Jefron zal ongetwijfeld een poos in een herberg in Jisp of Wormer hebben verbleven; net als de vele andere, rijkere mensen die voor een behandeling op reis gingen, veelal per boot, richting de Zaanstreek. Op het hoogtepunt van de roem van de Ledezetters, in de tijd van de familie Ploegh, telde Jisp dan ook maar liefst elf herbergen. In Wormer konden er dertien onderdak bieden aan veel van hun patiënten. Het legde noch de familie Ploegh noch de herbergiers van al deze etablissementen windeieren.

Ook de soldaten en minder vermogenden, die om hulp naar Jisp kwamen, moesten een onderdak hebben. Ze verbleven er n.l. niet even, maar moesten er ook een tijdlang revalideren.

Voor hen had Willem Taemsz in het Oosteinde een huis gekocht, waar hij niet alleen zijn praktijk uitoefende, maar waar ook de soldaten en de mensen die niet veel te besteden hadden, konden verblijven. Aan de gevel van dat huis zal eerst nog wel de barbierstok hebben aangegeven waar ze zich konden vervoegen.

Het zal voor de dorpingen stilaan een vertrouwd beeld zijn geworden, die ter revalidatie voortstropelende stakkers: sommigen rijk gekleed, sommigen juist niet.

Op krukken of met een stok, 'liepen' deze patiënten n.l. dagelijks hun verplichte afstanden door één of beide dorpen. Ook dat staat op die winterse tekening van Rutgers afgebeeld: enkele met krukken of op een stok leunende personen, staand voor het pand met de zak zand.

Het bewegen, het lopen door het dorp, was nodig voor de nodige vitaminen D, die de genezing bevorderde. Uiteraard kenden noch vader en zoon Taemsz noch de familie Ploegh die heilzame stof bij naam. Ze wisten enkel dat zonlicht het helend vermogen van botten bevorderde. Dat hadden vader en zoon Taemsz aan boord van een buys waarschijnlijk al ondervonden. Een gekwetste zeeman herstelde, zittend of liggend op het dek, in het licht, eerder, dan in een hangmat in de donkere, mufte romp van een schip.

Daarom werden patiënten, die nog niet konden of mochten lopen, door hen op een ladder gebonden en tegen de muur van de Jisperkerk in de zon gezet. Tenminste, zodra ze deze, eveneens

zeer pijnlijke, behandeling konden doorstaan. Ook ter vermindering van deze pijn kregen ze brandewijn te drinken... Voor de Jispenaren zal dat waarschijnlijk de eerste tijd een heel spektakel zijn geweest, die huilende, jammerende, dronken geluiden makende, lallende patiënten tegen hun kerk. Ze zouden echter ook daar al snel aan gewend zijn geraakt, toen dat een dagelijks terugkerend gebeuren was geworden. Voor de toestand waarin deze lallende, dronken stakkers op hun ladder hingen, schijnt in die tijd en daar ter plekke een heuse term te zijn ontstaan: Ladderzat... Zo gaat tenminste de mare....

Het 'kreupele' vers, van een behandelde en herstellende kreupele, verhaalt nog wat meer over de oefeningen die hij van Mr. Krelis kreeg voorgeschreven, om zijn lichaam te doen herstellen. Of deze opdrachten ook door Willem Taemsz al werden verordonneerd, is niet bekend.

De oefeningen die door de patiënt werden beschreven zijn o.a. de dagelijkse rek- en strekoefeningen: met de neus de knieën aanraken, met de handen de tenen. Er waren ook rektoestellen waaraan gehangen moest worden om arm- of rugspieren door oefening te versterken. Er wordt zelfs gerept van een soort 'galg'. Armspieren werden ook geoefend door het werken met gewichten. Gebroken botten die nog niet aan elkaar mochten groeien, werden uit elkaar gehouden door beide delen via katrollen te verzwaren met: een Zak Zand... Vandaar dat die later Het Symbool werd van de in hun Verbandhuys verrichte handelingen. Om iemand uit een vergroeide, gebogen houding weer tot enigszins rechtop lopen te dwingen, werd een stok geplaatst tussen arm en voet. De rug werd zo gedwongen omhoog te gaan en na verloop van tijd moest dan de oude stand weer teruggekeerd zijn. Ook dat moet een pijnlijk en vooral langdurig proces zijn geweest, als het al lukte. Niet iedereen ging 'huppelend' huiswaarts. Getuige de Blaffert van de Dooden tot Jisp 1654 – 1695, zijn er ook diverse mensen aan hun behandelingen, of er na, in Jisp overleden. Meer dan hun geslacht, leeftijd en waar ze vandaan kwamen, staat niet in het Dodenboek vermeld. Van de genezen personen werd helemaal geen boek bij gehouden; geen naam is bewaard gebleven.

Tot op de laatste Monumentendag..., die van 2017. Toen noemde iemand de naam van een kreupele voorvader, die ooit in Jisp zijn heil had gezocht. Of hij helemaal was genezen, wist deze persoon niet, wel dat de kreupele advocaat na behandeling in deze

contreien was blijven 'hangen'. Hij was met een meisje uit Neck getrouwd!!! Na ruim drie eeuwen is er dus eindelijk een heuse naam boven water gekomen. Het wachten is op meer...

Niet alleen slecht genezen breuken en ontwrichtingen werden in Jisp behandeld.

Ook aangeboren kwalen zoals verkorte nekspieren en klompvoeten, kwamen hiervoor in aanmerking. Die nekspieren werden met de hand gescheurd, de klompvoeten gebroken en ingezwachteld. Meer dan dat dit proces wordt genoemd, weet niemand ervan.

Mr. Cornelis Ploegh was een gelovig man. Hij getuigde daarvan met het reeds beschreven gebrandschilderde raam. Op dat dankbetuigingsvenster, dat dus helaas niet bewaard is gebleven, stonden, naast zijn beeltenis, n.l. ook enkele verrichtingen van zijn heilkunst afgebeeld. Zelfs enkele door hem gebruikte hulpmiddelen stonden erop getekend. O.a. lag er een patiënt op een tafel uitgestrekt, wiens zeer waarschijnlijk kortste been werd uitgerekt. Twee personen brachten een aan het been bevestigd koord in beweging, dat over twee schijven liep en waaraan een gewicht was bevestigd, om het been langer te doen worden... Die afbeeldingen hadden wellicht wat meer licht op zijn behandeling kunnen werpen.

De eerste kennis en kunde over de behandelingsmethoden van vader en zoon Taems zijn met het overlijden van de laatste ledezetter helaas ook verdwenen. Maar nog altijd worden er rek- en strek oefeningen gedaan, met en zonder apparaten om stijf geworden spieren weer wat soepel te krijgen of ze te houden, aanbevolen door fysiotherapeuten. Met krukken of een stok lopen, doen we nog steeds als we een been hebben gebroken of een enkel hebben gekneusd. Ze zijn heden ten dagen niet uit het straatbeeld verdwenen. Revalidatieklinieken staan vol met apparaten die hier en daar wel wat aan de rek- en strek apparatuur van de ledenzetters zouden kunnen doen denken. Hun oorspronkelijke gedachtengoed is dus door de eeuwen heen met alle generaties meegegroeid en behouden gebleven. Elke lichte nieuwe therapeuten voegde er weer iets van de dan weer bekend geworden ontwikkelingen aan toe en stootte iets af wat ze niet meer toepasselijk of voldoende vonden. De menselijke spieren zijn echter nog net het zelfde als vier eeuwen geleden, al doen we veel

minder fysiek zwaar werk. Ongelukken gebeuren er nog steeds, wat hulp zoeken en krijgen en revalideren steeds weer nodig maakt.

Pijn wordt er ook helaas nog steeds daardoor geleden, al wordt die niet meer met brandewijn bestreden.

Niet alleen de manueeltherapeuten zullen af en toe nog wel eens aan hun verre voorgangers terug denken, ook wij, die elke dag een 'rondje lopen om een frisse neus te halen' zouden dat kunnen doen. Lopend in de zon en in de buitenlucht, doen we eigenlijk wat de patiënten van de Ledezetters ook moesten doen om weer gezond te worden of het te blijven: vitamine D verzamelen.

Op een van de dwarsbalken van het gewelf van de Jisperkerk staat de naam geschilderd:

Mr. Cornelis Ploegh, Leedsetter. De naam wordt geflankeerd door twee bazuin blazende engelen. (Voor mij zijn dat Vader en zoon Taemsz, die trots zijn op hun beroemdste nazaat!)

Na de laatste restauratie van de kerk werd dit opschrift opnieuw aangebracht als eerbetoon aan deze man en zijn familie die voor Jisp zo veel betekend hebben. Samen met de kleine grafsteen van Taemszoon en grote familie zerk, waar de naam van zijn zoon Willem in staat gebeiteld, blijven deze laatste tastbare bewijzen van hun bestaan, hopelijk nog lang voor komende generaties bewaard.

Verantwoording/feiten:

Tachtigjarige oorlog 1568 – 1648
Vrede van Münster

Smeekschrift der edelen aan Margaretha van Parma,
daarna Geuzen genoemd: 1566

Beeldenstorm:	1566
Calvijn:	1509 – 1564
Luther:	1483 - 1546
Menno Simonsz:	1496 - 1561
Taems (Thomasz)	* ? - 20/3 1606
Willem Taemsz	* ? - 11/2 1613

In 1609 wordt aangetekend dat Willem Taemsz, de ijzeren duim, betaald wordt uit 's Rijks kas voor zijn geleverde geneeskundige diensten aan 's lands soldaten.

Mary Willemsd Taems * ? - ?
trouwt met Cornelis Jacobsz Ploegh * ? - ?

Ze krijgen voor zover bekend vier kinderen: Jacob, Cornelis, Jan en Guertgen
Deze laatste werd gedoopt op 26/4 1609.

Jacob Cornelisz Ploegh * ? - 24/2 1644
trouwt met Mary Jansd * ? - 18/1 1660

Jisper kerk. Gewijd aan Petrus, de patroonheilige der Vissers.
Gebouwd 1434. Afgebrand 1541. Herbouwd 1542. Deel van interieur verwoest t.g.v. beeldenstorm 1566.

Schatting/Vooronderstelling/Aanname:

Als ik Marij in +/- 1600 laat trouwen, +/- 20 jaar oud, dan is ze

geboren rond 1580. Haar vader Willem Taemsz zal dan +/- 25 jaar zijn geweest bij haar geboorte.

Hij is dus zelf waarschijnlijk geboren rond 1555 en overleden toen hij ongeveer 63 was. (1613)

Haar grootvader Taems zal dan rond 1530 zijn geboren en overleden toen hij +/- 76 was.... (1606)

(Helaas staan alleen hun sterfdatums vast.)

In 1600 zouden ze dus de volgende leeftijden kunnen hebben gehad:

Mary: +/- 20

Willem **TAEMSZ**: +/- 45

TAEMSZ: +/- 70

Cornelis J. Ploegh: +/- 30?

PERSONEN:

Taems, (Thomasz), leedsetter, +/- 70 jaar

Willem Taemsz, zoon van Taems, leedsetter, +/- 45 jaar

Cornelis Jacobsz Ploegh, +/- 30 jaar

Amsterdamse koopman, geïnteresseerd in de behandelwijze van de Ledenzetters, wordt schoonzoon van Willem Taemsz

Marij Willems, dochter van Willem Taemsz, +/- 18 jaar

Twee patiënten:

Man, Noorse soldaat Olaf, +/- 30 jaar

Vrouw, uit de Rijk, +/- 50 jaar

Oude vrouw, dorpsfiguur: Trijn

Nachtwaker (*eventueel ook de rollen van soldaat en waard van de Wijnranck*)

Misschien figuranten: koster en doopgetuigen. Of mensen op krukken die op de Dorpsstraat lopen en eventueel een kijkje komen nemen.....

KLEDING:

Vader en zoon Taems: bruine kuitbroek.

dito kleur nauwsluitend jasje
wit hemd met lange mouwen
grijze kousen en klompen
pet of muts

Ploegh zwarte kuitbroek

dito kleur nauwsluitend jasje/buis
wit hemd met lange mouwen
witte kraag over jasje
zwarte kousen en laarzen of schoenen
zwarte hoed

Marij bruine/rode of donkerblauwe rok

rood jak
wit hemd, waarvan mouwen zichtbaar zijn onder jak
witte doek om hals
grijs schort
witte kousen en klompen
wit kapje op het hoofd

Oude vrouw kleding donkerblauw/bruin of donker grijs

groezelige witte halsdoek
groezelig kapje

(Geen zwarte kleding, dat is een dure kleur voor een stof. Rijke vrouwen dragen zwart)

Soldaat in een lang hemd, wel een pet/muts op. Verbonden heup/bovenbeen en arm.

Vrouw met nachthemd/hemd, rok, kousen en kapje op. Verbonden bovenbeen.

(Onderbroeken worden in die tijd niet gedragen. De man heeft een heel lang hemd als ondergoed, evenals de vrouw. De vele rokken van de vrouwen weren de kou)

Verklaring:

De beroemde schrijver/dichter Jacob Cats schreef in zijn bundel Trouwingh een verhalend gedicht over de ledezetter – de IJzeren duim – Taemsz.

Hij laat zijn personage, de verliefde, maar manke Jeffron naar Jisp gaan om zich te laten behandelen, omdat zijn geliefde Rachel een man: recht van lijf en leden wenst.

Wat liefde vermag, beschrijft hij in dit gedicht: Jeffron laat zich zonder enige verdoving, brandewijn, helpen! Eind goed, al goed: Jeffron, rechtlopend, trouwt zijn Rachel.

Indirekt behandelt dit stuk het gedicht van Cats: Gebreck genesen om een houwelijck te vorderen. Tevens leg ik een link(je) naar Shakespeare's getemde feeks, een stuk dat in die tijd ook net is verschenen.

Ik laat Mary Willemsd Taemsz en Cornelis Jacobsz Ploegh, die twee door Cats verzonnen personen zijn. Deze twee mensen hebben dus ècht in Jisp geleefd.

Cornelis Jacobsz Ploegh is geen leedsetter van beroep. Hij is de broer van Jan Jacobsz. Ploegh, die als chirurgijn in geschriften wordt genoemd.

Ik laat Cornelis in mijn stuk een handelaar zijn in scheepsbenodigdheden.

Mary Willems heb ik als een wilde meid met rood haar, beslist geen schoonheid, neergezet.

Ze heeft veel kennis en kunde bij haar haar vader en grootvader opgedaan. Deze twee mannen zijn naast ledezettters ook barbier in Jisp. Daarvan getuigde de rood/witte/blauwe stok aan de gevel van hun huis. Beiden hebben gevaren als scheepsheermeester om genoeg geld te verdienen voor een eigen zaak.

Cornelis Jacobsz Ploegh laat ik regelmatig met patiënten van zijn broer naar Jisp gaan voor een behandeling bij Mary's vader en grootvader. Hij komt daardoor in contact met hen.

Cornelis heeft in eerste instantie geen oogje op Mary, maar wel op de kunst van haar vader. Zijn broer Jan is namelijk zeer geïnteresseerd in het doen en laten van vader en zoon Taemsz. Hij stuurt Cornelis daarom regelmatig met patiënten mee om hen z.g.n. te begeleiden, in de hoop iets wijzer te worden van hun werkwijze. Hij krijgt die echter niet te zien. De Taems hebben zijn

nieuwsgierigheid al snel door.

Zij houden hun Konst, zoals dat gewoon was in hun tijd, die beroemd was in binnen- en buitenland, geheim. Die gaat als ze niet kan worden doorgegeven veelal of mee het graf in of wordt voor veel geld verkocht.

Aangezien Mary geen broer heeft die de konst van zijn vader en grootvader kan leren en later overnemen, dreigt de kennis van hun vak uit te sterven. Mary kan/mag als vrouw dat werk niet doen. Haar vader, Willem verkoopt zijn kennis en zijn dochter uiteindelijk aan Cornelis Ploegh.

Mary mag Cornelis niet: hij is tien jaar ouder dan zij, bovendien loopt Cornelis enigszins mank. De Taems eisen veel geld voor hun konst. Dat hebben de reeds zeer welgestelde gebroeders Ploegh er wel voor over.

Marij tart en bespot Cornelis. Ze wil dat hij zich door haar vader laat behandelen als het goede voorbeeld voor de mensen die hij naar Jisp begeleidt.

Als ze hoort dat hij haar vader om haar hand heeft gevraagd, is ze woedend.

Als ze daarna verneemt hij zich wil laten behandelen – zonder verdoving om te kunnen meemaken hoe de behandeling in zijn werk gaat – is ze door zijn moed pijnlijk verrast.

Eind goed, al goed is hier een must: de stamboom vertelt namelijk, dat Marij en Cornelis diverse kinderen krijgen.

Het doel heiligt de middelen....

Een kleinzoon van hen zal later de beroemde Meester Krelis Ploegh worden!

LOCATIE/DECOR:

De handelingen van dit (openlucht)toneelspel spelen zich af aan de oostzijde van de kerk te Jisp. (Links voor het publiek)

De patiënten werden, op een ladder gebonden, tegen die oostelijke muur aangezet, in de zon, ter genezing.

Halverwege de kerkmuur is de ingang van de kerk: openslaande deuren.

Een grasveld ligt tussen deze kerkmuur en de wegsloot.

Van de kerkingang loopt een pad naar de brug over deze sloot.

Langs de slootkant staan enkele bomen. Onder één ervan staat een soort bankje.

Aan de andere kant van de brug en de wegsloot loopt – niet zichtbaar – de Dorpsstraat.

Beide bedrijven spelen zich af op het grasveld, het pad naar de kerk en de brug.

EERSTE BEDRIJF

(Tegen de Oostmuur van de kerk (in Jisp) staat een patiënte vrouw Berends/Balie Bet in nacht/hemd op een ladder gebonden. Ze heeft een verbonden bovenbeen. Ze lalt af en toe en kreunt van de pijn. Ademt moeilijk.

Marij Willems zit er vlakbij op het gras te breien. Een fles brandewijn staat naast haar.

Vader en zoon Taems, grootvader en vader, van Marij komen met een tweede patiënt, een Noorse soldaat op een ladder aanlopen. Deze heeft een verbonden arm, een verbonden heup en een gekwetste wang. Ze zetten hem naast de vrouw tegen de muur.

Op een bankje wat verderop zit een oud vrouwtje te breien: Trijn. Wat ze mompelt, wordt niet gehoord door de anderen. (Wel door het publiek)

TRIJN: *(Mompelend)* Deer heje der weer ientje! Stakkerd! Zuk **solle** as ze met die mense doene!

WILLEM: Zo, die staat ook! Houd hem goed in de gaten Mary, het is zijn eerste keer. Dan weten ze nog niet wat hen overkomt, als de roes verdwijnt.

TAEMSZ: Hoe heet deze Noor ook al weer? Z'n makker met die gebroken schouder is Sven, toch?

MARIJ: Olaf! Dat roept die Sven voortdurend als hij een beetje bij is, grootvader.

TAEMSZ: Tjonge, die twee waren er slecht aan toe toen ze vorige week kwamen aan strompelen! Ze blijven komen! Er lijkt ook maar geen einde aan die oorlogen te komen. We lappen ze op en ze gaan naar de volgende veldslag. Wat een leven! Dan kun je beter op haring gaan vissen!

WILLEM: Olaf en Sven! Die voornamen kan ik meestal wel lezen in de brief van de Noorse regering. Hun achternamen eindigen altijd op son, lijkt het wel. Het geld voor hun behandeling is altijd in orde. Het zat er netjes bij. We worden er niet rijk van, maar het geld druppelt wel al een aantal jaren zo gestaag binnen. Elke stuiver is er één. *(Haalt schouders op)* Dankzij die oorlogen, vader.

MARIJ: *(Wijst naar het gezicht van Olaf)* Dat oude schampschot aan zijn wang is ontstoken, vader.

WILLEM: Ik zal er vanavond naar kijken!

TAEMSZ: Laten we hopen en bidden dat hij het haalt. Dat de koorts zakt. Elke dode in het Verbandhuys is er eentje te veel. We hebben een reputatie op te houden. *(Mary loopt met de fles brandewijn*

naar Olaf toe, als deze harder gaat jammeren. Geeft hem een klein slokje)

MARIJ: Meer krijgt ge niet. Een halve liter moet genoeg zijn. Anders moeten we op die zeven stuivers van uw regering nog toeleggen. Ik zal er een bodempje inlaten voor als het te erg wordt.

TAEMSZ: Goed zo meidje. Jij weet hoe je met geld moet omgaan. Wie het kleine niet eert, is het grote niet weerd. *(Balt zijn vuisten en strekt zijn vingers een paar maal)* We moeten het tenslotte allemaal met onze handen verdienen.

WILLEM: Dat is ú dan toch maar mooi gelukt, vader.

TAEMSZ: Eindelijk! Vandaag kan mijn wens eindelijk in vervulling gaan: een graf in de kerk.

WILLEM: Het is u van harte gegund. *(Trots)* Mijn vader kan nu zelf ook een 'rijke stinkerd' worden!

TAEMSZ: *(Trots)* Wis en waarachtig. *(Kijkt even omhoog naar de torenklok. Ziet dan net op tijd dat de ladder wiebelt doordat Sven beweegt van de pijn. Grijpt met zijn handen de ladder vast)* Je ziet het, Marij, je kunt hem geen minuut uit het oog verliezen. Ga met je breiwerk vlakbij hen zitten. Houd je klompen tegen die stijlen aan, dan voel je meteen als die ladder gaat bewegen. *(Wijst op de vrouwelijke patiënt)* **Balie** B... eh vrouw Berends heeft zo te horen meer dan genoeg uit de fles gehad. Ze snurkt als een os. Houd ze goed in de gaten, kind, allebei. Want deze vrouw lijdt heel veel pijn als ze bij komt. Ze zou wel eens wild kunnen worden.

Gebroken ribben zijn geen pretje, elke ademhaling doet pijn. Je ziet en hoort het: het ademen kost de stakker moeite.

Ze zal een zware dobber hebben om hier doorheen te komen. Rust, rust en nog eens rust. *(Wijst naar de zon)* En zonlicht natuurlijk. Dat gebroken bovenbeen maakt het er allemaal nog zwaarder op voor haar.

WILLEM: Nog een geluk dat die bootsman haar zo snel vond en naar Jisp heeft gebracht samen met de scheepsjongen.

TAEMSZ: En dat de Rijp hier vlakbij is. Dat maakt dat ze nog een kans heeft.

MARIJ: *(Laatdunkend)* Wie loopt er ook in het donker alleen op het dek van een onbekende schuit rond. Wat had ze daar te zoeken? Op haar leeftijd! Een openstaand luik.... een duik... en ellende was haar deel.

TAEMSZ: Is haar deel! Dit zal nog wel een paar weken duren.

MARIJ: Die bootsman gedroeg zich vreemd toen hij zijn verhaal deed, vond ik. Dat scheepsjongentje durfde me amper aan te kijken. Alsof....

TRIJN: (*Laatdunkend*) Zuks laikent main doidelek. Vrouw Berends...nou, nou... Balie Bet is **nag stees** een **snezeg** waif....

TAEMSZ: (*Staat nog steeds met één hand op de stijl van de ladder en een klomp op de grond er voor. Laat dan de ladder los en doet een paar stappen opzij om op de torenklok te kijken. Wijst naar de klok*) Ik had om deze tijd afgesproken. De koster is een stipte man. (*Doet een paar stappen in de richting van de kerkdeur*)

WILLEM: Ik hoop dat u een mooi plekje mag uitzoeken, vader.

TAEMSZ: (*Blijft staan, toch weer kijkend naar de patiënten*) Dat hoop ik ook. En meer nog... dat de plaats van mijn keuze niet al is toegewezen aan een ander!

WILLEM: Uw keuze? Heeft u die dan al gemaakt?

TAEMSZ: Ik heb jarenlang op zondagochtend zitten kijken welke plek ik zou kiezen als ik genoeg had gespaard.

WILLEM: (*Lachend, quasi streng*) Vader... vader... een preek is om naar te luisteren. Van ons, volwassenen, wordt verwacht dat we het goede voorbeeld geven. Dat we niet zitten wegdromen.... Welke plek heeft u op het oog?

TAEMSZ: (*Zachtjes*) Die preken van die Wormer predikant vind ik zo... zo... (*schudt met zijn hoofd*) Ik mis het rustgevende Latijn van meneer Pastoor. Mijn oren sluiten zich vanzelf af voor die hel en verdoemenis woorden van die Wormerse prediker. Ik zie op slag al het moois van vroeger voor me. Toen was er wat te zien in de kerk! Beschilderde glazen ramen, beelden, ornamenten en altaren en natuurlijk onze prachtige Kruiswegstatie.

WILLEM: De koster... vader.

TAEMSZ: (*Niet te stuiten. Nog steeds zacht*) Na die afgrijselijke verwoesting is het een kille, kale bedoening geworden. Zonde, eeuwig zonde. Boven het koor hing vroeger een groot schilderij van Helena, die het kruis van Jezus vindt. Ik zie het tafereel nog zo voor me. Een arm meisje dat een rijke man trouwt en dan later keizerin wordt...

MARIJ: (*Zuchtend*) Ik geloof niet dat zulke dingen vandaag de dag nog gebeuren.

WILLEM: (*Ook zachtjes*) Niet alle verhalen over Heiligen kloppen, vader!

TAEMSZ: (*Wat harder*) Die afgrijselijke beeldenstorm...Allemaal de schuld van die Doperse Van Batenburgs...

TRIJN: Tae-mesz, **oewes** het glaik! Al dat raike spul... **noselek**... Deer had Godzellef een stokkie voor steke motte.

WILLEM: (*Zijn vader zacht pratend onderbrekend*) De schuld van de dringend noodzakelijke Reformatie vader. Die mannen waren

slechts instrumenten, meelopers. Fanatiekelingen, dat wel....

TAEMSZ: En dat preekt geweldloosheid! Ik zie ze nog te keer gaan met bijlen en zwaarden.

WILLEM: Veranderingen gaan nooit zonder slag of stoot. Daar vallen slachtoffers bij en worden zaken verwoest. Veertig jaar geleden hier dus ook.

TAEMSZ: Waar was dat voor nodig?

WILLEM: Bidden moeten we rechtstreeks tot God. Niet via hele en halve heiligen, vader. De kerk stond er toen propvol mee. Dát was er mis.

TAEMSZ: *(Koppig)* Er is niemand die me belet om in mezelf de hulp af te smeken van Cosmas en Damianus als ik bij iemand een moeilijke breuk moet zetten. *(Slaat steeds een kruis)*

WILLEM: Vader... *(Wijst richting kerkdeur. Taemsz ziet het niet)*

MARIJ: De soldaten in het Verbanthuys scheppen wel eens op over plunderingen. Het levert geld op! Zoveel hebben die kerels niet te verteren.

TAEMSZ: *(Schudt het hoofd)* Het schijnt er bij te horen!

WILLEM: Vernielen wat je niet zint, is al zo oud als de weg naar Rome. De tempel in Jeruzalem is ook verwoest. Twee keer zelfs.

TAEMSZ: Dat heeft de Joden echter niet van hun geloof af kunnen houden. Dat is die Geuzen bij mij ook niet gelukt. En dat zal ze niet lukken ook!

WILLEM: *(Kijkt wat ongemakkelijk om zich heen. Hard)* Zou de koster al in de kerk zijn?

Als u het hele stuk wilt lezen dan kunt u via www.toneeluitgeverijvink.nl de tekst bestellen en toevoegen aan uw zichtzending.

Voor advies of vragen helpen wij u graag.

 info@toneeluitgeverijvink.nl

 072 5112407

“Samenspelen” is ons motto